

Bart Korf & Dirk Tanger

Uit de telactiviteiten van vogelwerkgroepen en vooral uit de gegevens van de internationale watervogeltellingen blijkt, dat in Nederland een aanzienlijk deel van de in noordwest-Europa overwinterende smientenpopulatie kan verblijven. Toch is nog maar weinig bekend over de omstandigheden, die ten grondslag liggen aan het talrijke voorkomen van smienten in bepaalde gebieden. De invloeden van peilverlaging, toegenomen ontsluiting, verandering van het grasland en de jacht zijn, evenals het fourageer- en vluchtgedrag, weinig onderzocht. Uit veldervaringen blijkt, dat enerzijds diverse veranderingen in het landschap een bedreiging vormen voor het voorkomen van smienten, en dat anderzijds enkele beheersmaatregelen een positieve uitwerking hebben op de aantallen pleisterende eksemplaren.

Daarom is het van belang voor het voeren van een verantwoord natuurbeschermingsbeleid ten aanzien van de overwinteringsmogelijkheden van smienten zich een beeld te vormen van de huidige situatie in ons land. In eerste instantie hebben wij ons beperkt tot een enquête onder de medewerkers aan bovengenoemde watervogeltellingen in de provincie Noord-Holland *). Dit artikel geeft eerst een samenvatting van wat over het overwinteren van smienten in ons land al bekend is en vervolgens een globaal overzicht over het voorkomen in Noord-Holland.

*) Het verslag van deze enquête, dat vooral de verspreiding in Noord-Holland uitvoerig behandelt, is voor belangstellenden op verzoek verkrijgbaar.

Wij hopen dat dit een aanleiding mag vormen tot verder onderzoek en mag leiden tot een landelijk overzicht over het voorkomen en gedrag van deze interessante soort.

Het zal duidelijk zijn, dat dit artikel slechts tot stand kon komen dankzij de welwillende medewerking van de geënquêteerden en de inspanningen van vele watervogeltellers, waarvoor hier onze dank.

Het overwinteren in ons land

De smient is in ons land een "doortrekker en wintergast in groot aantal" volgens de Avifauna van Nederland (Comm. Ned. Avifauna, 1970). Dit houdt in, dat het aantal, dat op het hoogtepunt van de trek of overwintering tegelijk in Nederland aanwezig is, ligt tussen 20.000 en 100.000 eksemplaren. De in ons land overwinterende vogels zijn blijkens het onderzoek van Donker (1959) vooral afkomstig uit de broedgebieden in Noord-Rusland en westelijk Siberië.

Uit de resultaten van de internationale midwinter-waterwildtellingen van de afgelopen jaren (zie tabel 1) blijkt dat de aantallen in ons land overwinterende smienten kunnen oplopen tot meer dan een kwart miljoen stuks. Bovenvermelde status zou dan ook bijgesteld moeten worden tot "doortrekker en wintergast in groot tot zeer groot

aantal".
Hoewel de toegenomen waarnemingsintensiteit zeker ook een rol speelt bij de toename van de getelde aantallen smienten, duiden berichten uit sommige gebieden waar al jarenlang intensief wordt waargenomen toch ook op een werkelijke toename.

De hoge aantallen van de laatste jaren kunnen waarschijnlijk voor een deel worden verklaard uit de betrekkelijk milde winters. Bij vorst van enige betekenis, zoals bijvoorbeeld in 1970 en 1971, worden namelijk veel lagere aantallen in ons land geteld (en dan hoofdzakelijk in het Deltagebied!) omdat zij dan uitwijken naar de Britse eilanden of naar de Atlantische kusten van zuidwest Europa.

Tabel 1:

Overzicht van de aantallen smienten (Anas penelope) in de midwintertellingen 1970-1977.

De aantallen, genoemd per provincie zijn exclusief die van respectievelijk het Waddengebied, IJsselmeer, Deltagebied, gebied van de grote rivieren en van de eendenkooien.

januari	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Groningen	-	-	-	4	61	741	912	1.170
Friesland	77	741	19.357	4.702	13.721	8.776	56.474	71.184
Drenthe	-	-	4	-	4	-	-	-
Overijssel	20	-	12	-	-	3.000	22	235
Gelderland	1	1	1	151	1	2	-	25
Utrecht	-	-	48	43	50	194	749	2.185
Noord-Holland	362	2.628	12.559	28.115	27.335	28.110	26.332	57.090
Zuid-Holland	664	-	199	2.171	6.405	8.725	5.640	19.026
Noord-Brabant	6	3	-	133	6	3	-	265
Limburg	-	-	-	-	-	-	-	-
Waddengebied	2.270	6.545	21.266	16.910	64.544	76.890	39.708	37.574
IJsselmeergebied	1.239	4.191	3.516	2.176	12.838	38.495	28.553	35.238
Grote rivieren	386	2.996	1.134	1.325	1.511	3.004	3.251	2.985
Deltagebied	27.570	17.678	24.313	30.920	30.305	72.491	23.074	57.316
Eendenkooien	3.109	2.860	4.379	3.936	11.602	5.740	7.674	11.832
Totaal	35.704	37.643	86.788	90.586	168.383	246.171	192.379	296.125
aantal telgebieden	439	403	?	+ 433	+ 352	360	323	404
opmerkingen	sneeuw en ijs	mist na vorst	vorst inval	dooi na vorst	rela- na warm	mild tief	rela- tief warm	eind dec. vorst

Samengesteld aan de hand van Weyland (1970); Weyland (1971); van den Bergh & Schöffner (1977); van den Bergh, Schöffner & Smit (1978).

In Nederland blijken de smienten geconcentreerd in bepaalde gebieden voor te komen: de grootste aantallen worden aangetroffen in het Waddengebied, het IJsselmeergebied, in Friesland, Noord-Holland en het Deltagebied. In deze vijf gebieden verblijft ongeveer 90% van de in Nederland overwinterende smienten.

De eerste trekkers arriveren al tegen het einde van augustus in ons land, maar hun aantal komt pas in de loop van het najaar op volle sterkte. In niet te strenge winters verblijven gedurende de hele winter grote aantallen in de Nederlandse overwinteringsgebieden. In de loop van maart en april vertrekken zij -op enkele overzomeraars na- weer

naar hun broedgebieden.

Tijdens trek en overwintering sluiten smienten zich aaneen tot groepen van enkele tientallen tot vele duizenden exemplaren. Zij komen dan vooral voor in open landschapstypen met liefst wat drassige fourageerterreinen, kleine waterpartijen en voldoende rust. In ons land zijn dat vooral kwelders en -vaak waterrijke- graslandgebieden. Smienten blijken soms al genoeg te nemen met een enkele kleine plas temidden van grasland, mits daar voldoende rust heerst: zo komen bijvoorbeeld rond sommige eendenkooien, en zelfs zandzuigplassen flinke aantallen voor. Hun voedsel bestaat vooral uit grassen en waterplanten; mogelijk spelen in bepaalde tijden van het jaar ook zaden een belangrijke rol. Zij bemachtigen dit grazend, hetzij lopend op grasland, hetzij zwemmend in ondiep water. Smienten zijn evenals andere soorten zwevende in staat om 's nachts te fourageren. Lebret (1959) beschrijft op grond van waarnemingen uit 1944 in het lage midden van Friesland een gedragspatroon, waarbij zij overdag op het water van petgaten of eendenkooien verbleven en in de avondschemering naar nachtelijke fourageerterreinen vertrokken. Deze fourageerterreinen waren drassige en geïnundeerde graslanden, die op enkele tot een tiental kilometers afstand van het dagverblijf waren gelegen. Hij konstateerde ook dat smienten, die overdag in terreinen met fourageermogelijkheden werden aangetroffen, evengoed een dergelijke voedseltrek in de avondschemering ondernamen.

In de Zaanstreek en het Alkmaardermeergebied is de laatste jaren nogal wat aandacht aan smienten besteed, waarbij tal van interessante details aan het licht kwamen (Jonker, 1977; Korf, 1976; Rozemeijer, 1977; Rol & Hoekman, 1973; zie ook het artikel van Rozemeijer elders in dit nummer). Zowel Rol & Hoekman als Korf betwijfelen of de smienten uit respectievelijk het Alkmaardermeergebied en de westelijke Zaanstreek er een dagelijkse voedseltrek als door Lebret gekonstateerd, op na houden. Zij veronderstellen, dat de mate van ver-

storing in de fourageerterreinen bepaalt of de smienten al dan niet uitwijken naar open water. Jonker en Rozemeijer vinden bij de smienten van respectievelijk de zandzuigplas in de Twiskepolder en het plasje De Merken bij Wormer wel een dergelijke dagelijkse voedseltrek.

Dit leidt tot de konklusie, dat zowel het door Lebret beschreven patroon van dagelijkse voedseltrek als een verblijf gedurende het gehele etmaal in hetzelfde terrein tot de mogelijkheden behoort.

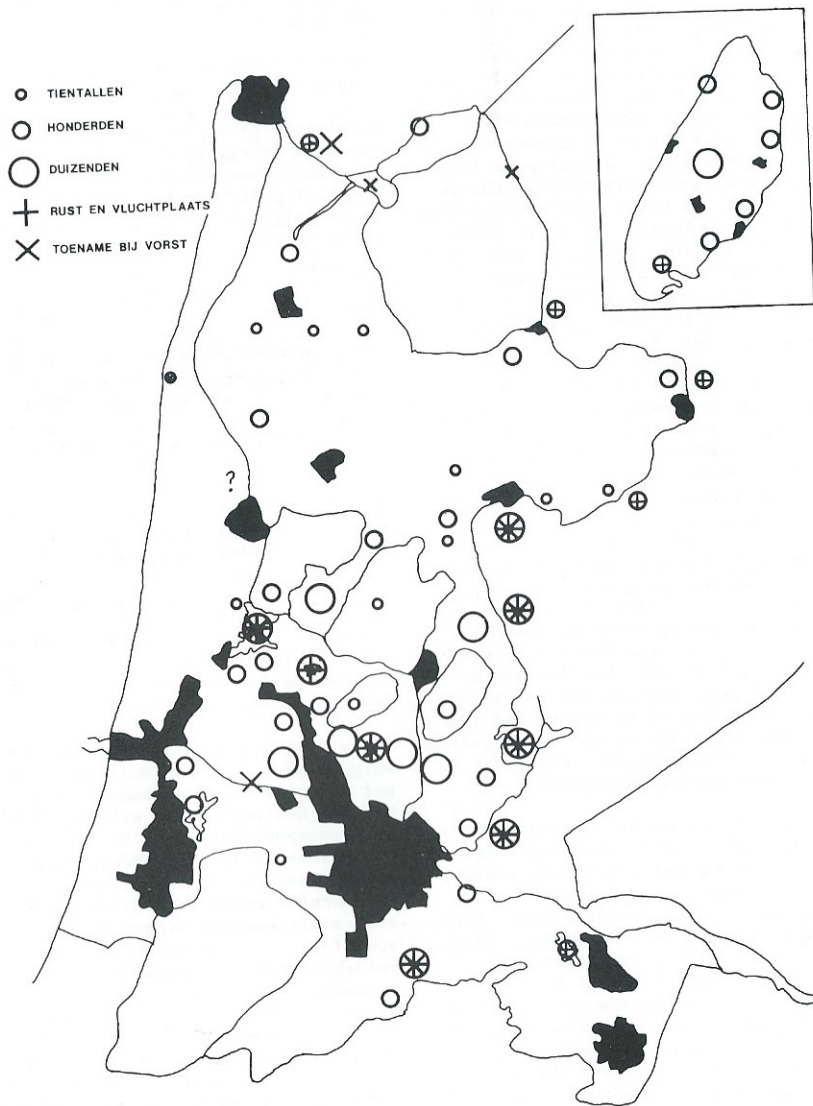
Een globaal overzicht over het voorkomen in Noord-Holland

Het onderstaande overzicht berust voornamelijk op de resultaten van een in maart j.l. gehouden enquête onder de Noordhollandse medewerkers aan de internationale watervogeltellingen (respons ruim 90%). Uiteraard kan hierdoor echter een globaal beeld worden verkregen, en wij pretenderen dan ook niet het voorkomen uitputtend te kunnen behandelen. Veeleer willen wij met dit overzicht een stimulans geven tot het opvullen van de lacunes in onze kennis door verder onderzoek. Ook moet in aanmerking worden genomen, dat hier vooral het beeld wordt gegeven van de laatste jaren, waarin de winters betrekkelijk zacht waren.

In vrijwel alle graslandgebieden van enig formaat in Noord-Holland blijken wel smienten voor te komen (zie fig.1). Slechts het duingebied en uitgestrekte akkerbouwgebieden zoals de Haarlemmermeerpolder en Wieringermeerpolder worden gemeden. In kwantitatieve zin zijn echter grote verschillen aanwezig: zwaartepunten liggen op Texel enerzijds en in de waterrijke veenweidegebieden van Waterland, Zaanstreek, Eilandspolder en Polder Zeevang anderzijds.

Op Texel overwinteren jaarlijks enkele duizenden smienten in de verschillende drassige terreinen langs de Waddenkust, op Waal en Burg en in de Slufter.

Figuur 1: Globale schets van verspreiding en aantallen overwinterende smienten in Noord-Holland.

Bij kalm weer rusten de vogels wel op de Waddenzee; ook bij verstoring wijken zij daarnaar uit. Een dagelijkse voedseltrek is afwezig, maar er bestaat wel een regelmatige uitwisseling tussen deze gebieden.

In het noordelijke poldergebied (ten noorden van de lijn Schoorl - Schagen - Medemblik) worden op verschillende plaatsen smientenkonzentraties van enkele tientallen tot een paar honderd stuks aangetroffen. Deze plaatsen liggen in een zone, die van Wieringen in zuidwestelijke richting naar de Hondsbosse Zeewering loopt, meestal betreft het de omgeving van eendenkooien of van binnenbedijkte kreken. Ook de schorren van het Balgzand herbergen een paar honderd stuks.

In Westfriesland bevinden zich op enkele plaatsen groepen van enkele tientallen tot een paar honderd exemplaren. Dat is vooral het geval in de nabijheid van het IJsselmeer, dat dan als uitwijkplaats bij verstoring dienst doet. Aparte vermelding verdient een groep van enkele honderden smienten op een enkele jaren geleden gevormde zandzuigplas in de Geesterambacht.

Het zogenaamde zuidelijke poldergebied (tussen de lijn Alkmaar - Hoorn en het Noordzeekanaal) herbergt het grootste deel van de Noordhollandse smienten. De waterrijke veenweidegebieden van de polder Zeevang, van de Eilandspolder, de westelijke Zaanstreek, het Wormer- en Jisperveld, het Oostzanerveld, het Ilperveld en Waterland vormen elk overwinteringsgebieden voor ettelijke duizenden exemplaren. Ook in de polders rond het Alkmaardermeer kunnen honderden smienten worden aangetroffen. Op de kleigraslanden van de grote droogmakerijen (Schermer, Beemster, etc.) liggen de aantallen een stuk lager.

In enkele van deze gebieden lijkt een vast voedseltrekpatroon te bestaan, in andere gebieden lijken de smienten het gehele etmaal op de fourageerterreinen te verblijven, of is het gedragpatroon niet goed bekend. Bij grote verstoringen

in de fourageergebieden wijken zij uit naar respectievelijk het Alkmaardermeer, naar een zandzuigplas in de Twiskepolder bij Oostzaan en naar het IJsselmeer.

Ten zuiden van het Noordzeekanaal worden in zuid-Kennemerland slechts op enkele plaatsen flinke groepen smienten aangetroffen, namelijk bij Velsen en bij Spaarndam.

Ook in het gedeelte van de provincie ten zuiden en oosten van Amsterdam zijn de smientenpleisterplaatsen schaars. Opmerkelijk is hier de Bullewijkerplas bij Ouderkerk, een slechts enkele jaren oude zandput, die als dagverblijf voor enkele honderden tot een paar duizend stuks fungeert; in de avonduren vertrekken deze naar de omliggende fourageergebieden. Tenslotte zijn ook bij Diemen en in de omgeving van het Naardermeer groepen smienten te vinden.

Ter illustratie van deze verspreiding hieronder de resultaten van de waterwildtellingen in januari en maart van dit jaar:

aantal smienten:	jan. '78	maart '78
Texel	8526	4247
Noordelijk poldergebied	982	447 ')
Westfriesland	3113	3372
Zuidelijk poldergebied	70154	43187
Zuid-Kennemerland	2106	482
Amstelland en Vechtstreek	3038	1150
totaal Noord-Holland	87.919	52.885 ')

) telresultaten van enkele gebieden ontbreken door mist.

Is er sprake van toename?

Aan de enquête was een vraag toegevoegd of de aantallen in de betreffende gebieden in de laatste 10 à 15 jaar waren toe- of afgenomen dan wel gelijk gebleven. Bij de helft van de geënquêteerden was dit niet bekend.

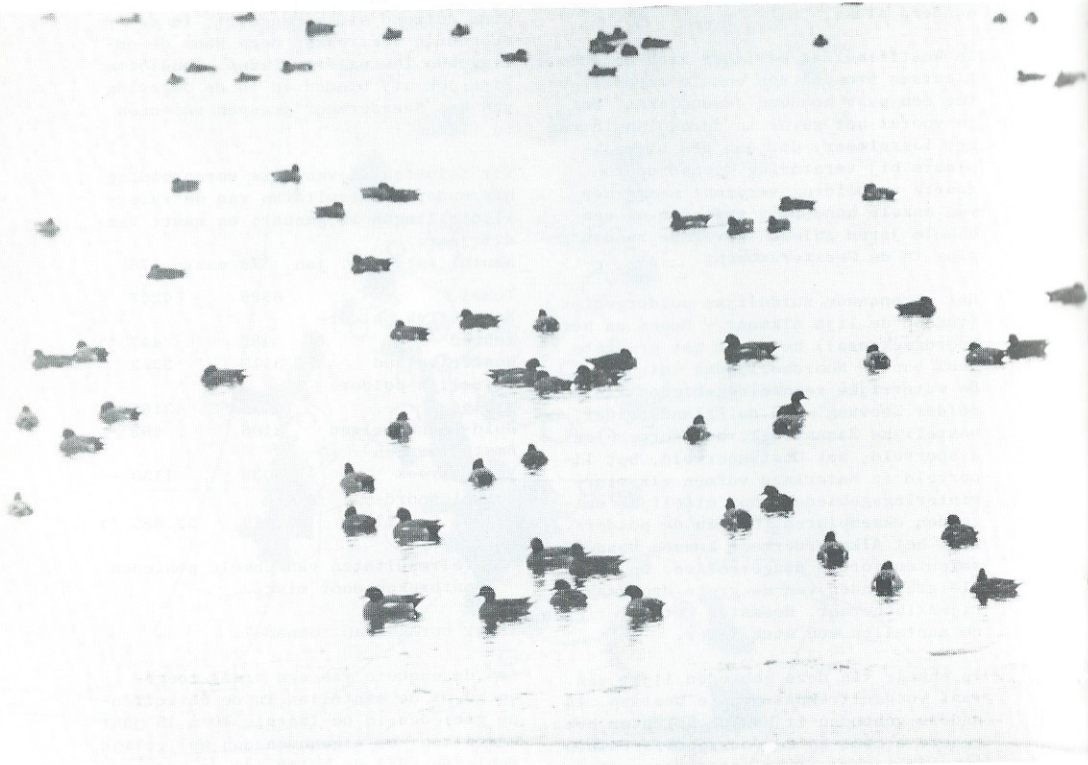
De overigen meldden een min of meer gelijk blijven of enige toename, dit laatste met name uit Waterland en de Zaanstreek, Wieringen (mogelijk) en Texel, dus juist uit die gebieden, waar thans de grootste aantallen verblijven.

Gedrag bij vorst

Wanneer de wateren op de pleisterplaatsen zijn bevroren, worden deze al gauw door de smienten verlaten. Onder zulke omstandigheden verblijven vaak grote aantallen op plaatsen waar normaal geen of veel kleinere aantallen worden gezien. Al naar ge-

lang de beschikbaarheid van open water concentreren zij zich bij vorst eerst bij wakken en op ijsvrije plaatsen in de nabijheid van de pleisterplaatsen. Bij een doorzetten van de vorst echter verschijnen soms grote aantallen op onder andere het Amstelmeer, de dijkgaten in de Wieringermeerpolder, de Putten bij Camperduin, de Gouwzee en het Noordzeekanaal met de zijkanalen. Ook op de reeds genoemde zandzuigplassen en op het Alkmaardermeer en het IJsselmeer nemen de aantallen dan soms sterk toe. Zo werden tijdens de vorstperiode van februari 1978 alleen al op het Alkmaardermeer, de plas in de Twiskepolder en de schorren van het

Amstelmeer - februari 1978

Balgzand 69.000 exemplaren geteld (Brinkman, 1978 en enqueteresultaten).

Samenvatting

Door verschillende geënqueteerden wordt opgegeven, dat smienten bij vorst vaak in de onmiddellijke nabijheid van het open water fourageren op ongebruikelijke terreinen zoals dijktaluds en dergelijke, en dat voedselvluchten over enige afstand dan achterwege blijven. Op Texel en in de IJpolders fourageren zij bij vorst ook in graszaadkultures, een type fourageerterein, dat voor normale omstandigheden alleen uit de Geestmerambacht wordt opgegeven.

Dit artikel beoogt een aanzet te geven om te komen tot een beeld van de overwinteringssituatie van smienten in Nederland. Eerst wordt een globaal overzicht gegeven over wat er bekend is aan tel- en onderzoeksresultaten. Vervolgens wordt de situatie in Noord-Holland besproken aan de hand van de resultaten van een enquête onder watervogeltellers.

Literatuur

- Van den Bergh, L.M.J. & B.E. Schöffner. 1977. Verslag van de watervogeltellingen in de jaren 1972 t/m 1974. Watervogels 2: 119-143.
- Van den Bergh, L.M.J., B.E. Schöffner & J.J. Smit. 1978. Verslag van de watervogeltellingen in de jaren 1975-1977. Watervogels 3: 43-71.
- Brinkman, H.A. 1978. Waterwild in de Zaanstreek 1977-78. De Grutter 2: 53-61.
- Commissie Nederl. Avifauna. 1970. Avifauna van Nederland. Lijst van de in Nederland waargenomen vogelsoorten en hun geografische vormen. Leiden.
- Donker, J.K. 1959. Migration and distribution of the Wigeon, *Anas penelope* L., based on ringing results. *Ardea* 47: 1-27.
- Jonker, N. 1977. Watervogels en recreatie in de Twiskepolder. Verslag C.J.N., afdeling Zaandam.
- Korf, B. 1976. Smienten in de Zaanstreek. Verslag 1975. Vogelbeschermingswacht Zaanstreek.
- Lebret, T. 1959. De dagelijkse verplaatsingen tussen dagverblijf en nachtelijk voedselgebied bij smienten, *Anas penelope* L., in enige terreinen in het lage midden van Friesland. *Ardea* 47: 199-210.
- Rol, W. & J.M. Hoekman. 1973. Waterwild in het Alkmaardermeergebied. *Aythya* 12 (3). Uitgegeven als Alkmaardermeerboek III.
- Rozemeijer, P.J. 1977. Smienten in het Wormer- en Jisperveld. Een verlopig verslag van onderzoek naar aantallen en gedrag. Gestencilde uitgave van de schrijver.
- Rozemeijer, P.J. 1978. Smienten in het Wormer- en Jisperveld. Watervogels 3: 175-181.
- Weyland, W.E. 1970. Verslag van de midwintertelling 1970. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Arnhem.
- Weyland, W.E. 1971. Verslag van de midwintertelling 1971. Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Arnhem.

Adressen: Bart Korf
Koppesvenstraat 1, Uitgeest.

Dirk Tanger
Grafdijkerweg 3, Starnmeer,
Post De Rijp.